

סודות נתניהו

קווה שפרן

בגדת זמורה, 2020 |

316 עמ'

שר האוצר בנימין נתניהו מתחיל לבעור

מול כתב גל"צ הצעיר קווה שפרן. רק אחר שכיבו המאבטחים את האש התברר מה קרה: נתניהו הופתע לראות את הכתב בדרכו לישיבת הממשלה, מיהר לתחוב לכיס חליפתו את הסיגר, ודפי הנאום שהיו בכיס ניצתו.

זוהי אנקדוטת הפתיחה המוצלחת בספרו החדש של שפרן. הספר עוסק במלאכת תפירת חליפת-התדמית של נתניהו לעצמו. במשל כמו בנמשל, החליפה מתנגשת בתקשורת עקשנית המבעירה שרפות; במהרו לכבותן הוא נותן הופעה בלתי נשכחת וכך מחזק עוד יותר את תדמיתו המרשימה בעיני אוהדיו.

שפרן הצליח בדרך כלשהי (לגיטימית לדבריו) לשים יד על אלפי עמודי מסמכים הכוללים את טיוטות נאומיו של נתניהו, התכתבויותיו עם יועציו, ומברקים סודיים. וכך, להבדיל מיתר הספרים, הסרטים והסדרות על נתניהו, אנחנו זוכים כאן להשקיף על נתניהו בעבודתו ממש. נתניהו הידוע כאיש ספר הוא מאמין גדול בכוחה של המילה,

ועל כן אפשר ללמוד עליו רבות מדרך כתיבת נאומיו, כגון מהמילים שהוא בוחר להוסיף, ובפרט להסיר, ברגע האחרון. לעיתים מתקבלת תחושה של חדירה למרחב האינטימי האחרון אולי שנתר לאיש הציבור הזה. האם נתניהו הסכים לכתבת הספר? שאלה זו נותרת עמומה.

שפרן עוסק בשנים האחרונות בהכשרת פוליטיקאים ואחרים להופעה מול קהל, והוא יודע להעריך את מומחיותו של נתניהו בכך. בסוף כל פרק אנו מקבלים סיכום תמציתי של סוד מסודותיו של נתניהו: רטוריקת הדימויים והתמונות המנצחות, השימוש בהפחדה, שליטתו המתעדכנת תמידית בתקשורת, שפת הגוף. אך עיסוקו הקודם של שפרן, ככתב מדיני ופוליטי, נוכח בספר לא פחות מעיסוקו בהדרכת רטוריקנים. הפרק השישי, למשל, בוחן בביקורתיות רבה כיצד הפך נתניהו כביכול את ה"שמאל" למילת גנאי, ובכך סינף את המחלוקת הפוליטית למלחמת הקיום של היהודים – והוא מבוסס על הרבה יותר מטיטות נאומים. שפרן מתאר בו את נתניהו כאסטרטג תאב שלטון המוכן לשלם מחיר לאומי על מיתוגו המחודש של השמאל.

במקומות אחרים נתניהו נחזה דווקא כמנהיג בעל שיעור קומה הנלחם על מיצובו מחדש של העבר היהודי. הוא

מרבה, למשל, לספר כיצד הגאון מווילנה, מאבות משפחתו, דרבן את תלמידיו לעלות ארצה זמן רב בטרם צמחה הלאומיות הציונית; הוא "נלחם לא רק על עתיד המדינה אלא גם על הזכות לספר מחדש את עברה" (עמ' 198). אך כבר בעמוד הבא הוא מוצג שוב כמנהיג סכסכן המאגד את הציבור שלו נגד כל "אויב ממשי או מדומיין... הערבים, השמאלנים, העיתונאים, האליטות, גל"צ ובג"ץ".

הספר מתרוצץ אם כן בין הלל למנהיגות, אמונתו ויכולותיו הפוליטיות של נתניהו לבין כתב אישום חריף על הרגלו הציני להתל בשומעיו. הדבר מועיל לכאורה לתפוצת הספר, שכן אוהדי נתניהו ושונאיו ימצאו בו איש איש את מבוקשו ובשפע. אך במחיר זה, הספר נחוה כמפוזר. מה התזה שלו? האם בעיניו הרטוריקה המשומנת של נתניהו היא כלי לשימור שלטון או למימוש חזון? מורכבות היא ברכה, אבל כשמפזרים שלל תובנות וטענות שהקשר ביניהן אינו ברור ולעיתים סותר (אפילו באותה פסקה ממש!) התמונה מאבדת פשר.

כך למשל בדיון על ברית הנרדפים המשולשת שטיפח נתניהו (היהודי הנרדף הוא המזרחי המקופח הוא נתניהו המוכפש) מתואר נתניהו כמי ש"יודע שרק תחזוק קבוע ומאומץ של הבייס מעניק לו את הכוח הפוליטי השברירי להרכיב קואליציה"; ועל כן, "כבעל חרדת נטישה פועל נתניהו לתחזק את התחושה התמידית של התלכדות סביבו, שחיונית לאחוזי ההצבעה ולכך שלא יינטש וישולח מבלפור" (עמ' 190). זו התנסחות

כך או כך, התחושה המצטברת בתום הקריאה היא של חשש. מְשֵׁל לַמְקוֹר החשש הזה ניתן לנו ב'הריקוד האחרון', הסדרה התיעודית המצליחה שעלתה לאחרונה בנטפליקס על אודות שחקן הכדורסל האגדי מייקל ג'ורדן. כיצד שחקן, מוכשר ככל שיהיה, יכול להוביל לניצחון משחק אחרי משחק, עונה אחרי עונה? כיצד הוא לא מאבד ריכוז לרגע גם ברגעים גורליים, ומוביל את הקבוצה לניצחון גם כששחקני מפתח אחרים נעדרים ואפילו כשהוא חולה וקודח?

לאורך הפרקים מתברר שנוסף על היכולות הספורטיביות, על התחרותיות הקיצונית ועל כוח הרצון, ג'ורדן נהג למצוא לעצמו בכל משחק טריגר שיפעיל את ה"קילר אינסטינקט" שלו. פעם היה נטפל לאמירה מעליבה של שחקן יריב, פעם שיסה את זעמו בכך שמנהל הקבוצה מזלזל בו באורח משתמע, ובצוק העיתים היה מתניע את כוח הטורבו שלו בעזרת עילת סרק שהמציא. הפסדים, ככל שהיו, שימשו אף הם דלק לתבערת הזעם הפרודוקטיבי שלו.

ההשוואה כמעט מתבקשת. חלק נכבד בספרו של שפרן מוקדש לכישלונותיו של נתניהו, ליריבות הבלתי נגמרת שלו עם התקשורת הישראלית, ולהצלחתו לקומם עצמו תמיד מההריסות, לנתח

את טעויותיו ולהסתער מחדש. ככל שתקפו אותו יותר, כך נאבק יותר. עד שהיכולת הזאת הפכה לו לטבע שני.

יועציו הוותיקים של נתניהו נעלמו. חלקם נטשו, חלקם פוטרו, חלקם הפכו עדי מדינה. מעט חברי נפש נותרו לו, מעט אנשים שיכולים לבקר אותו, למתן. נתניהו הקיף את עצמו ביועצים צעירים ושאפתנים, כאלה שלא רק שלא יפריעו לו לייצר טריגרים רגשיים, הם אף יציעו לו עוד.

וזה מחזיר אותנו לסדרה 'הריקוד האחרון'. עם השנים, ובסיועו של המאמן, הבין מייקל ג'ורדן שמשחק קבוצתי הוא הדרך היחידה לזכות באליפויות. גישתו למשחק השתנתה: הוא החל לדרוש מחבריו לקבוצה לקחת אחריות ולעמוד ברף הגבוה שהציב לעצמו ולהם. במקום למסור לג'ורדן את הכדור כברירת מחדל, הקבוצה פעלה על פי טקטיקה מחושבת יותר, שנתנה גם לשחקנים אחרים לגדול עד שהשלם עלה על סך חלקו של ג'ורדן.

יועציו הצעירים של נתניהו לא משחקים על המגרש. הם רק מעודדים מן הספסל. נתניהו יחיד בזירה ולכן או שאתה איתו במאה אחוז או שאתה נגדו. החשש העובר כחוט השני לאורכו של הספר מתחיל להתבהר: אם נתניהו הוא השחקן היחיד על המגרש, כי אז כאשר הוא מנצח כולם – תקשורת, פרקליטות, בתי המשפט וגם הכלכלה הישראלית – יכולים למצוא את עצמם בצד המפסיד.

לני"ק

חיי המדף של פוליטיקאים ארוכים הרבה מאלה של שחקני כדורסל – כל עוד היכולות המנטליות כשירות, הניסיון הוא אף יתרון – ובכל זאת, עם שעויתו של נתניהו למעמד ראש הממשלה בעל הכהונה הממושכת בתולדות ישראל, הייתה ציפייה להתרככות-מה. "יש מאנשיו שמספרים שעם הגיל הוא התרכך. נעשה מעט מפויס יותר", מציין שפרן בפרק הסיכום היפה. "ניתן לראות זאת בשיחות סגורות; קשה לראות זאת על המסך".

אף שחליפת התדמית שלו כבר אינה מכילה את שלל הניגודים, ומתחילה להיפרם, הוא מתמיד להטליא אותה. "הוא מטפס כמו מקצוען, הוא גם מתוכנן ומחושב וגם יודע להשתנות עם המציאות. מדלג מסלע לסלע. מתדרדר למטה ואז נתפס בזיו חדש. לולייני של מילים. תלוי בין שמים לארץ, על חוט דק של אהדה. מימינו אוהביו, משמאלו שונאיו. אלו ואלו נושאים עיניים כלפי מעלה בתקווה. מייחלים".

כיצד הוא עושה זאת? תשובה מסוימת יש באנקדוטה הנוגעת לפריצתו של נתניהו לרשתות החברתיות. ביום הראשון לעבודתו כיועץ מדיה חברתית לנתניהו, לפני כארבע שנים, הסביר לו טופז לוק, צעיר בן 22 וחברו של יאיר בנו, שכיום החשיפה האישית היא המייצרת תהודה – ולכן יש לשים קץ לעידן הפוסטים הרשמיים בגוף שלישי מבית ראש הממשלה. מאז, מספר שפרן, הייתה המילה

הרבנות הראשית, וגם, כאמור, הפיצולים הפוליטיים.

אטינגר מדגיש במבוא כי השיח הציבורי הרווח בישראל "עוסק בדת כפלטפורמה צדדית שמעליה מתרחש העיקר – כיפוף ידיים של דתיים נגד חילונים". הוא מבקש לבחון זווית אחרת: "הדת ודאגותיהם של הדתיים הם העומדים במוקדו של הספר". בכתיבה קולחת, רצופה אנקדוטות וסיפורים אישיים, נכנס אטינגר לשיטלך ומשאיר לנו את הדלת פתוחה. מלחמות הקידושים, מריבות על עליית ילדות לשירת "אנעים זמירות" ושליחת הילדות לצבא או לשירות הלאומי, אשר כשלעצמן וללא מסגור ה"הדתה" מעוררות בציבור הכללי בישראל בעיקר פיהוק, מקבלות את הבמה בכל הכבוד הראוי להן.

היתרון הרוחבי של הספר המקיף הופך לחיסרון כשעוברים לממד העומק. אפילו בפרק "הרב והפרופסור: שני סוגים של שמרנות", המביא קטעים נרחבים מדבריהם של הרב יעקב מדן, ראש ישיבת 'הר עציון', ופרופ' תמר רוס מאוניברסיטת בר-אילן, הדיון אינו צולל לשאלת המניעים הנפשיים, או אל התיאולוגיה העומדת בבסיסן של הגישות השונות, אלא מכוון לעתיד ומנסה להבין איך תיראה הציונות הדתית בשנים הקרובות, והאם פניה מועדות לפיצול של ממש.

אכן, לצד פרקים מהודקים הבנויים היטב (כגון אלה העוסקים במקומה של האישה בבית המדרש ובבתי הכנסת) ישנם פרקים שנדמים יותר כמקבץ כרונולוגי של כמה מכתבותיו של אטינגר ואינם ממוסגרים כראוי. בפרט מפריע לרצף הפרק העוסק ביהדות ארה"ב: פרק מעניין למדי, שאפשר

פרומים

המחלוקות שמכצלות את הציונות הדתית

יאיר אטינגר

דביר, תש"ף | 300 עמ'

יאיר אטינגר, המשמש כיום כתב דת ומדינה בתאגיד השידור הציבורי, גורס בספרו החדש כי התחושה הרווחת שהציונות הדתית מתעצמת ונוכחותה גוברת בכל מוקדי הכוח (בתי המשפט, התקשורת, הצבא, האקדמיה ועוד) היא רק פני השטח של הסיפור. התעצמות זו אומנם מעוררת באליטה החילונית חרדה של ממש וחששות מפני "הדתה", אך היא מסתירה תהליכי עומק טקטוניים. מתחת לפני השטח "רוחש מאבק דתי ותרבותי". אותה "אליטה הגמונית חדשה", לדבריו, "מתלהטת מבפנים וקרובה לנקודת רתיחה".

בידוע שהמאבקים הפנימיים בתוך הציונות הדתית גרמו למפלגת ימינה להיות יצור כלאיים שלא החליט אם חשוב לו יותר להוביל את כלל הציבור הישראלי או לדאוג למגזר פנימה. אבל השבר שאטינגר מבקש להגדיר נוגע לא רק בהגדרת ה"מחנה" החברתי-פוליטי, אלא לשורשי הגדרת הזהות הדתית המשתנה בין האגפים ה"שמרניים" כלשונו, דהיינו התורניים, לבין האגפים הליברליים.

עיקר כוחו של הספר 'פרומים' בתיאור רוחבי של שלל הקונפליקטים הדתיים-תרבותיים המסעירים את הציבור הדתי-ציוני בעשור האחרון – מעמדן של הנשים בבתי הכנסת, בבתי המדרש ובצבא, היחס ללהט"ב, המחלוקת סביב העלייה להר הבית, שקיעת

הבחנה מעניינת נוספת נוגעת למהות קו השבר בסוגיות פמיניסטיות ולהט"ב. לדברי אטינגר "הדיון איננו על ביטול הקווים האדומים, אלא על השאלה אם הם באמת אדומים". כלומר, הוויכוח אינו בהכרח הלכתי, על מיקומם של גבולות ההכלה; בעיני ה"שמרנים", הליברלים פשוט לא מכירים בקווים אדומים ברגע שנוהג דתי מסוים נוגד את ערכי הנאורות. בעיניהם, התגמשות לכיוונים הנזכרים תהיה בגדר הכנסת סוס טרויאני השואב מערכי המערב החילוני ונועד לפורר את המסורת והמחויבות.

לקוראים שגדלו בעולם הדתי-לאומי, הספר בעיקר יחבר אירועים ידועים וזיכרונות אישיים מבתי הכנסת ובתי המדרשות למכלול רחב יותר. ואילו לקוראים מבחוץ הספר יחשוף עולם שלם, שוצף וגודש, ואולי יהפוך את הפיהוק לפעירת פה משתאה. אלו ואלו יועשרו בהבנה מורחבת של החברה הישראלית.

לנ"ק

הקן שאינו מתרוקן

עלי ב"ץ

מטר, 2020 | 270 עמ'

כותרת המשנה של הספר ארוכה מכדי שנעתיקנה אל שורות הפרטים המזוהים. הנה היא במלואה כאן: "שיחות ותובנות על כל מה שלא העזתם לדבר עליו בקשר שבין סבתות וסבים לבין הורים ונכדים". ולו הרשתה המעצבת המבריקה של העטיפה עוד שורה או שתיים,

להניח כי יש קשר בין ההתרחשויות המתוארות בו לבין התהליכים הרוחשים בישראל – אך קשר זה לא נידון כמעט כלל.

ובכל זאת, לאטינגר כמה תובנות מעניינות באשר למערך יחסי הכוחות הפנימי.

הציונות הדתית שלאחר ההתנתקות, הוא טוען, עוברת תהליך עמוק של הפרטה. המונופולים הדתיים קורסים באופן התורם הן ל"ליברלים" הן ל"שמרנים", אך פוגע בכוחה של הציונות הדתית כמכלול. ההפרטה הזאת יוצרת גיוון וגידול במוסדות החינוך, בבתי הכנסת ובמספר הרבנים והלומדים, אבל נפגעת הלכידות הכלל-מגזרית. כוחם של מוסדות חינוך מרכזיים מצוי בירידה, וסמכות הרבנים נשחקת.

בהמשך ישיר לכך מצביע אטינגר על המלכוד הטמון בכניסת הנשים לעולם בית המדרש. תהליך זה התאפשר בעקבות הלכי רוח פלורליסטיים הרואים ערך בעצמאות מחשבתית של הפרט, לרבות כמובן של נשים. במקביל, אותם הלכי רוח עצמם הובילו להתערערות סמכות הרבנים: התערער הרעיון של היצמדות למסורת אחת ולפסיקה הלכתית אחת, קל וחומר הנטייה לקבלת עצות רבניות בעניינים שאינם הלכתיים גרידא. הנכונות להתחייב לקיים את הוראות הרבנים ירדה פלאים. וכך, בדיוק בשעה שנשים מצליחות להיעשות למדניות ונשות-הלכה, כוחם הציבורי של הלמדנים ואנשי ההלכה מתפוגג. לאחר שנים שידן האחת אוחות בדפי הגמרא וידן השנייה עוד נאבקות על מקומן בבית המדרש, מרימות הנשים הלמדניות את ראשן ומגלות כי בשוך תרועות ההידד הציבור שלהן הולך לראות סרט טוב והן נותרות מנהיגות של אף-אחד.

ומנגד, ולא-פעם בחדא-מחתא, נמצא המתח המפורסם שבין הורים לסבים, בדרך כלל בין כלות לחמיות, בדבר המידה הרצויה של התערבות הסבתא בדרכי גידול הילדים בבית. פרקים מוקדשים לשאלות נוספות, שהקשר שלהן לנכדים עקיף בלבד, כגון שאלת הצוואה, ובפרט עד כמה נכון לחלק את הרכוש בין הילדים שלא בשווה, למשל אם אחד מהם מטפל בכך ואחר מזניח.

הספר אינו עומד בסימנה של גישה מובהקת או תובנה מארגנת אחת; כ"ץ מציע תובנות שונות על פי העניין, ולא-פעם גם משאיר שאלות פתוחות – כאשר עצם פתיחתן, והצגת הדילמות, וההתוודעות לנקודות מבט ולסיפוריהם האמיתיים של אחרים, הוא העיקר. בכל זאת, אפשר להצביע על כמה מוטיבים מרכזיים המצטברים לכלל מסרים. למשל, הקריאה לחשוב על יחסים עם בני דורות אחרים במשפחה, ואפילו לתכננם, ולא להיגרר אחר המקרים ואחר מעשינו. למשל, ההמלצה לסבים ולסבות "להרשות" לעצמם בלי נקיפות מצפון חיים משלהם ולא להפוך ל"ישות מטפלת" ולסבים במשרה מלאה – ועם זאת הדרכת הסבים והסבות לראות בהנחלת מורשתם הרוחנית לנכדים מעין שיא וחותרם של החיים.

כ"ץ גם מרבה להזכיר לנו כי אך טבעי הוא שאנו רואים בכל מה שמגיע למשפחה מצד בן הזוג שלנו (כולל הוריו), או בן הזוג של ילדינו, "חומר גנטי" זר – שמטבע הדברים, נכדינו עשויים גם ממנו. זוהי תפיסה אינסטינקטיבית, ועלינו להכיר בכך שהיא מקנת בנו בעל כורחנו, ולדעת שלעיתים רגשות קשים שלנו כלפי בני משפחתנו ונכדינו בפרט הם פרי התפיסה הלא-מודעת הזאת.

אפשר היה לכתוב ברישא – 'שיחות ותובנות וסיפורים מחייו האישיים של המחבר ומספת הטיפול בקליניקה שבביתו, באישורם הנדיב והבכלל לא מובן מאליו של המעורבים'; ובסיפא – 'בקשר שבין סבות [כפי שהמחבר מקפיד לכתוב בגוף הספר] וסבים לבין ילדיהם-ההורים, ובפרט כלותיהם וחתניהם, ובינם לבין הנכדים, ובחויית הסבות וההזדקנות והטיפול בהורים זקנים'.

כל זאת ועוד מתקיים בספר בהרחבה, ברוח טובה ובפתיחות. ספריו הפופולריים של ד"ר עלי כ"ץ מתייחדים בנכונות שלו לשים גם את עצמו על הספה – ועל ידי כך להציע לקורא תובנות הקרובות ככל האפשר להיות מכלי-ראשון. הדבר קשור במאפיין נוסף של הספרים: כ"ץ כותב על תופעות הקשורות בפרקי החיים שהוא עצמו נמצא בהם. קודם לכן כתב ספרים על אבהות ועל גידול מתבגרים – אומנם בסדר הפוך. מן הקריאה עולה שבמקביל לגלגולי חייו של המחבר-המטפל משתנה גם הדומיננטה בחדר הטיפולים שלו, והוא מקבל אליו יותר מטופלים המתמודדים עם סוגיות דומות.

כ"ץ משתף אותנו עתה ברגשות המעורבים ובאכזבות שיש לו לעיתים כסב. כך הוא מספר על המאבקים על אהבתם של הנכדים, וכך גם בדינמיקה שמחולל במשפחה הצורך, הנוצר באותה תקופת חיים עצמה של תחילת הסבות, לטפל בהורים זקנים מאוד וחולים (של אשתו במקרה זה).

המתח הבולט ביותר בספר אולי אינו נחלת משפחת כ"ץ לדורותיה, אלא נחלת רבים מהאנשים שהוא פוגש: ציפייתם של ההורים הצעירים בני זמננו כי הוריהם שלהם יהיו "ארנק ושמרטף", כפי שזה מכונה לפעמים.

כונתה בקיבוץ "נעמי מרקס" מרוב שנראתה אדוקה בדת המרקסיסטית, עברה בגיל מתקדם למגורים בקריית-ארבע, לתמיכה בגוש אמונים ולפרסום רומאנים שבמרכזם חברון היהודית. מעמדה של מחברת הטרילוגיה המהוללת 'שאל ויוהאנה', על משפחה יהודית בברלין של תחילת שנות השלושים, וצמד רומאני-הקיבוץ המוערכים 'דודי ורעי' ו'צמח בר', התנפץ באחת, בהפניית עורף מופגנת מצד חבריה הסופרים, ובטריקת הדלת בהוצאת הספרים שלה, ובברנז'ה הספרותית בכלל, מול פרצופם של ספריה האחרונים 'ברקאי' ו'פרדה'. פרנקל עצמה טענה ש"הכביש מ'שאל ויוהאנה' לחברון ישר כמו כביש הסרגל", אך זו, יאמר האומר, דרכו של כל מומר להצטדק בדיעבד.

באה אורנה לויין ואומרת: שבר – אבל גם רצף. כך קראה גם לספרה: שְׁבֶרְצָף. זהו הספר הראשון הבוחן כמכלול את כל שרשרת הרומאנים של פרנקל, ומתבונן בהם בעיקר מבעד לעדשות תמטיות ורעיוניות. הספר הוא מחקר מפורט, ועם זאת מובנה היטב, עיבוד מאוחר של עבודת דוקטורט. לויין מרשה לעצמה מידה של דעתנות, המעניקה לספר כיוון ומעין נרטיב. חלק מדעתנות זאת היא בחירת התיאוריות שבעזרתן היא בוחנת את חטיבות יצירותיה של פרנקל – ואלו הן בעיקרן תיאוריות דעתניות בפני עצמן, בראשן גישתו הניאו-מרקסיסטית של ג'יימסון לניתוח פוליטי של יצירות ספרותיות. לתיאוריות עצמן, עוד לפני שהיא משתמשת בהן, מוסיפה לויין נופך וחידושים משלה, המסגל אותן להקשר הישראלי-יהודי של יצירת פרנקל.

לויין מחלקת, בצדק, את הקורפוס של נעמי

נראה כי כ"ץ אינו מצוי בשום קצה אידיאולוגי. המלצותיו, אף כי אינן טריוויאליות, גם אינן מבקשות לעשות מהפכות. לא תמיד צריך לדחות את עצמנו מפני ילדינו ונכדינו, ולא תמיד נכון לשים את טובת עצמנו בראש. משפטים אחדים מן הפרק "נכדים – פנטזיה ומציאות" (לקוחים, בדילוגים, מעמ' 181) עשויים לשמש בקירוב סיכום לעיקר גישתו, לפחות באשר לתפקיד הסבים והסבתות: "פער השנים בין סבים לנכדים, אשר מניב פער תבוני חיובי עבור הנכדים, מעמיד את הסבים כמקור לסמכות, הבנה, אמפתיה, והחשוב מכול – לחמלה ולנוחם שהם כה זקוקים להם בגיל ההתבגרות. במילים פסיכולוגיות, התפקיד החשוב שלנו הסבים הוא להיות בקו התפר שבין האהבה האובייקטיבית לאהבה הסובייקטיבית. אהבה הורית היא סובייקטיבית במהותה ויש בה תמיד סממנים סימביוטיים. כלומר יש בה עירוב וחפיפת זהויות... באהבה סבית, הגם שהיא עוצמתית ועמוקה, יש גם ממד של זרות, וזה בדיוק גם הכוח המוסף שלה".

צ"א

שְׁבֶרְצָף

תנודות פואטיות
ביצירת נעמי פרנקל

אורנה לויין

מאגנס, תש"ף | 359 עמ'

חייה הבוגרים של הסופרת נעמי פרנקל (1918–2009), ואף קורפוס ספריה, נתפסים בדרך כלל כמסלול של תפנית חדה, של שבר. הקיבוצניקית מהשומר הצעיר, שאפילו

במגורשי ספרד, ולהם מוקדשים ספריה האחרונים. פרנקל מצטיירת אפוא כדמות צומת, דמות שהיא כל חלקי החברה בישראל ועם זאת אף לא אחד מהם.

זו רק אחת הסיבות לייחודיות של כתבי פרנקל ולחשיבותם, כיצירות שיופיין האמנותי הוא מצע להגות היסטורית, פוליטית ולאומית-דתית. מכאן גם חשיבותו של עיון מקיף ראשון זה ביצירתה.

צ"א

כינוואטיקה'

מאמרים ומסות 2006-2018

גלעד מאירי

מקום לשירה, 2020 | 305 עמ'

גלעד מאירי, משורר ופעיל-שירה, מראשי 'מקום לשירה' בירושלים, ממפה במסותיו את המגמות העכשוויות בשירה הישראלית, כפי שהוא רואה אותן. למאירי תחומי התעניינות אישיים נפוצים בציבור אך מיוחדים כאשר שירה נבחנת מכיוונים: תרבות פופולרית, פופ, כדורגל וכיוצא באלה. מתוך כך, הוא פונה בעיוניו אל הפינות הנחקרות פחות של השירה, אלו הנתפסות כבלתי רציניות, אלו הנוגעות לתרבות הפופולרית או קצת משתייכות אליה – ומזהה שם כמה מההתפתחויות החשובות בשירת תקופתנו. ויתרה מכך, מן הזווית המיוחדת שלו הוא מכניס לעולם העיון-בספרות מושגים חדשים ופוריים, כגון 'חמידות', 'שירי דאחקה', 'ננופואטיקה', דהיינו שירה זערונית אם באורכה אם בתחומי התעסקותה, והמושג שנתן לספר את שמו, 'פופואטיקה', דהיינו

פרנקל לשלוש חטיבות. שלושת הרומאנים המרכיבים את 'שאל ויוהאנה' הם 'ספרות השואה' של פרנקל, וליתר דיוק הספרות על גרמניה ויהדות גרמניה הגולשות אל שלטון הנאצים ואל סכנת ההשמדה. לזין מוצאת כבר בהם מה שהיא מכנה, באופן לא לגמרי משכנע, רכיב פוסט-ציוני; כוונתה בעצם לכך שמשמעת מהם 'ציונות של שואה', כזו הרואה בציונות יותר מענה דיעבדי לסכנה מאשר ערך בפני עצמו. אך לזין עצמה מספקת בפרק הסברים חלופיים, פואטיים, למעמדה הבעייתי של הציונות בספר.

תפיסה זאת, על כל פנים, אכן מציבה כבר את הרומאנים הללו, המוקדמים, של פרנקל, על המסלול ה'יהודי', להבדיל מ'ישראלי'. מסלול שנעשה מובהק ומוצהר בחטיבה האחרונה של ספריה, 'ספרות המגורשים' כלשונה של לזין, העוסקת במגורשי ספרד ובצאצאיהם שגורשו מחברון בפרעות תרפ"ט. בתווך נמצאת 'ספרות הקיבוץ', צמד הרומאנים שפרנקל כתבה בשנות השבעים 'דודי ורעי' ו'צמח בר', שלזין מזהה בה בעיקר ביקורת על הקיבוץ ועל האתוס הישראלי בימי הזוהר של התנועה הקיבוצית. גם מבחינה זו, אם כן, ספריה של פרנקל מתגלים כרצף חתרני כלפי האתוס השליט.

לזין מזהה שניות עקבית של פרנקל לאורך צירי השסע הזהותיים השונים בחברה הישראלית; שניות שהתבטאה, בחייה וגם בכתיבתה, באיזו זרות מתמדת בכל מקום שהייתה בו. השניות היהודית-ישראלית הנזכרת, ונוסף עליה המעבר של פרנקל משמאל לימין ומחילונויות לדתיות, וכן התייצבותה משני צדי השסע העדתי: ייקית לידת ברלין, ששורשיה, על פי מסורת משפחתה וגם על פי חזוניה החיצונית,

מתאר. "שירת החמידות הנוכחית היא ביטוי דיאלקטי לקונפליקט בין נורמות של חובבנות לנורמות של מקצוענות", הוא כותב. "היא העניקה רישיון ספרותי לפואטיקה דביקה, שמקובל לכותה חובבנית, אך בו בזמן התמירה את פואטיקת החובבנות לכדי מוצר מלוטש, יהלומי. קול החמידות הנשמע כעת בארצנו הוא לכן ממבשרי אביב החובבים בשירתנו" (עמ' 111).

חלקו האחרון של הספר בוחן את עולם השירה העכשווי מכיוון אחר: מה שמאירי מכנה, קצת בגסות מרקסיסטית, "אמצעי הייצור בשירה הישראלית", דהיינו הבמות לפרסום שירה, הפלטפורמות המשתנות עם המעבר לתרבות מקוונת והתרבות הפסטיבלים לשירה, והדרכים להתפרנס משירה, כגון סדנאות. מאירי היה בתחילת העשור החולף מיוזמי תנועת "מאבק המשוררים" שפעלה להעלאת קרנה של השירה בישראל גם במובנים החומריים. בפרקים אלה הוא בין היתר מתקומם על "ניצול" המשוררים, דהיינו הציפייה מהם שיעבדו חנם, כלומר שיכתבו את שיריהם, יפרסמו את ספריהם, וישתתפו במפגשים עם קוראים, בערבי ספרות וברבי-שיח – ללא תמורה.

קריאתו להפסקת מצב זה מוצדקת, אבל מגיעה לידי הקצנה כשהוא מדבר על "דיכוי" מכון כביכול של המשוררים; אוראז, הקורא שהלך עם מאירי מתחילת הספר תוהה אם הציפייה שהציבור יממן את כתיבת השירה חלה על כל אותו צבא עצום של חובבנים וכותבי פופ ודחקות שנכנס תחת כנפי השירה בפרקים הקודמים.

צ"א

ספרות השואבת תכנים, מוטיבים או צורות ביטוי מעולם תרבות הפופ.

מאירי עוקב אחר חדירתם של כל אלה אל שירתם של משוררים מוכרים ומובילים בדור האחרון, ואחר שורשי התופעות הללו בשירת דורות קודמים. מטבע הנושא, וגם בזכות כישרון ההגשה של מאירי, העיונים נעימים לקריאה ולא פעם מבדרים. אלא שהחומר מושא העיון, וקטעי השירים המדגימים אותו, ירודים (ברובם) כדי כך שהם מעוררים לפעמים הרהור קודר: אם דברים אלה נמצאים היום בלב השירה הקאנונית הנכתבת, או לפחות במיצוב המצדיק התייחסות אליהם כאל תופעה מרכזית המאפיינת את העת, כנראה מצב השירה העברית העכשווית לא מצחיק בכלל.

עולה תהיה נוספת, תלויה פחות בטעם אישי: חלק מהתופעות החדשות הללו בשירה פשוט התקיימו קודם לכן בעולם שירי-הזמר, עולם הפזמון. ואם כך, אולי פשוט הגבול בין פזמונאות לשירה זו קצת, והשינוי היחיד הוא שחלק מהפזמונאים כותבים בלי מנגינה וקוראים לעצמם משוררים? כלומר, אפשר לטעון שלא חל שינוי בתחומי ההתעניינות של כותבים בישראל, אלא פשוט, מטעמים של יוקרה, פזמונאים מתייגים כיום את עצמם כמשוררים, והסביבה מסכינה לכך.

למעשה, בהקשר מסוים – לא הקשר הפופואטיקה (שבו בולט למשל רוני סומק) אלא הקשר החמידות, השירה המתילדת, המתפנקת והספקיטשית (כגון זו של נעם פרתום) – מאירי אומר זאת בעצמו. ובאומרו זאת הוא חורג לרגע, באורח נדיר למדי בספר, לנימה ביקורתית משהו כלפי התופעות שהוא

הסוקרים: ליאת נטוביץ-קושיצקי, צור ארליך